

Peter Verbeek & Johan Heffer

Sympetrum depressiusculum

Kempense heidelibel

Door de zwarte druppelvormige vlekjes op het achterlijf is de kempense heidelibel betrekkelijk makkelijk te herkennen, al valt het niet mee om deze zeldzame soort tussen grote aantallen van andere heidelibellen op te merken. Misschien dat hier en daar enkele individuen over het hoofd zijn gezien, maar veel vindplaatsen buiten de bekende gebieden in Noord-Brabant en Limburg zullen er niet zijn. De soort lijkt minder zwerflustig dan verwante soorten. In Noord-west-Europa stelt hij zeer specifieke eisen aan de biotoop.

Biotoop

In Noordwest-Europa plant deze soort zich voort bij stilstaande of langzaamstromende, niet te voedselrijke wateren met grote, ondiepe moerasgedeelten (VERBEEK 1999). De vegetatie in de ondiepe moeraszone moet tamelijk open zijn, bijvoorbeeld met russen (*Juncus* sp.) of zeggen (*Carex* sp.) – gesloten rietvegetaties worden gemeden. Langs de oever moet een structuurrijke vegetatie staan, waar de imago's zich kunnen ophouden. In de periode van augustus tot april, wanneer de eieren zich ontwikkelen, moet het waterpeil laag blijven – droogvallen mag ook. Door het lage waterpeil en de open vegetatie warmt het water snel op, waardoor het voedselaanbod toeneemt. In de meeste Noordwest-Europese wateren is het waterpeil van augustus tot april juist hoger dan in de rest van het jaar. Daarom is de kempense heidelibel in Nederland gebonden aan wateren waar kunstmatig een laag waterpeil in stand wordt gehouden, zoals vis(kweek)- of koelwatervijvers. In de Franse Camargue leven grote populaties in 's winters droogvallende rijstvelden. Incidenteel plant de soort zich in andere biotopen voort. Aanwijzingen voor permanente populaties op dit soort plaatsen ontbreken echter (RUTTEN & KALKMAN 1999). Duitse waarnemingen geven aan dat de soort weliswaar bij allerlei visvijvertypen voortplantingsactiviteit vertoont, maar dat de larven alleen volledig ontwikkelen op plaatsen die voldoen aan de biotoopeisen. Alleen uit de

aanwezigheid van larvenhuidjes of verse imago's mag het bestaan van een populatie geconcludeerd worden.

Levenswijze*Eieren en larven*

De eieren ontwikkelen zich in vochtige, vegetatie-arme modder, vaak tussen zeggen, pitrus (*Juncus effusus*) of riet (*Phragmites australis*), of op waterplanten die tot aan het wateroppervlak reiken. Dit zijn ook de plekken waar de larven leven. Uitsluipen gebeurt op 10-30 cm hoogte in de oevervegetatie (HEIDEMANN & SEIDENBUSCH 1993).

Imago's

De imago's verzamelen zich 's avonds in groepen op windbeschutte plaatsen in de vegetatie op 40-100 cm hoogte. Bij grote populaties, zoals in de Franse Camargue, zijn sommige ruigten 's avonds bezet door spectaculaire aantallen dieren (ANDERS & GRABOW 1992, EWERS 1996). *S. depressiusculum* is één van de vroegst op de dag vliegende inheemse libellen. De dieren kunnen hun gemeenschappelijke slaapplekken al voor zonsopgang verlaten, bij een temperatuur van slechts 11°C. Tussen 10.00 en 12.00 uur, wanneer veel andere soorten pas beginnen te vliegen, heeft de meeste voortplantingsactiviteit plaats. Op het heetst van de dag, tussen 13.00 en 15.00 uur, zijn ze juist nauwelijks actief (BONISCH 1994). Door het vroege vliegen heeft de soort nauwelijks last van concurrentie om zitplaatsen met andere soorten, waardoor hij waarschijnlijk een gebied kan delen met bijvoorbeeld *S. danae* (MICHIELS & DHONDT 1987).

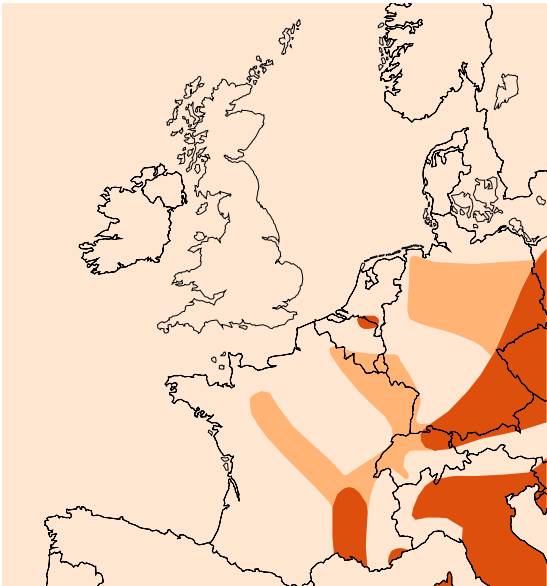
In een huppende vlucht met gekromd achterlijf zoeken geslachtsrijpe mannetjes in de vegetatie naar vrouwtjes. Mogelijk als gevolg van het vroege tijdstip – wanneer veel soorten nog inactief zijn – worden opvallend vaak tandems gevormd met rustende vrouwtjes van andere soorten, vooral *Sympetrum*- en *Gomphus*-soorten. In de Camargue gebeurde dit vooral tussen 6.00 en 8.00 uur (REHFELDT 1992). Eenmaal gevormde paringswielen strijken neer in de vegetatie. Op de voor heidelibellen typische ritmisch-dippende wijze worden de eieren afgezet in tandem, die bij verstoring verbroken wordt (BONISCH 1994).

Fenologie

De kempense heidelibel heeft een eenjarige levenscyclus. De eitjes overwinteren en komen omstreeks april uit. Onder normale omstandigheden duurt de ontwikkeling van de larven enkele maanden en sluipen de individuen in juli en augustus uit. Onder gunstige omstandigheden (hoge temperatuur en groot voedselaanbod) kunnen de larven zich in slechts vier tot zes weken ontwikkelen (EWERS 1996). Dit verklaart de waarneming van ruim 5000 verse individuen bij koelwatervijvers bij Lommel in België op 23 mei 1990 (PERS. MED. G. JANNIS). Nederlandse waarnemingen van verse individuen zijn op 9 en 14 augustus gedaan (RUTTEN & KALKMAN 1999). De kempense heidelibel is één van de laatst in het jaar vliegende soorten, van begin augustus tot begin oktober, met een grote piek eind augustus. Voortplantingsactiviteit is alleen eind augustus waargenomen.

Mannetje

Begeleidende soorten

Alledaagse begeleiders	Trefkans (%)
<i>Enallagma cyathigerum</i>	100
<i>Sympetrum danae</i>	100
<i>Sympetrum sanguineum</i>	100
<i>Lestes sponsa</i>	93
<i>Orthetrum cancellatum</i>	93
<i>Ischnura elegans</i>	86
<i>Libellula quadrimaculata</i>	86
<i>Sympetrum striolatum</i>	86
<i>Sympetrum vulgatum</i>	86
<i>Aeshna cyanea</i>	71
<i>Anax imperator</i>	71
<i>Lestes viridis</i>	71

Geen karakteristieke begeleiders

Biotoop

Sporadisch: vennen

Sympetrum depressiusculum - kempense heidelibel

	voor 1950 zeldzaam	1950 – 1989 zeer zeldzaam	1990 – 1997 zeer zeldzaam
atlasblokken	4	8	10
km-hokken	5	9	14

Rode Lijst gevoelig

Begeleidende soorten

De Nederlandse gegevens zijn eigenlijk te gebrekkig om begeleidende soorten te benoemen. Soorten die ook een voorkeur hebben voor de specifieke biotoop van *S. depressiusculum* behoren tot de genera *Lestes* en *Sympetrum*.

Verbreidingsvermogen

Weinig individuen worden gezien buiten bekende populaties, wat op een beperkt verbreidingsvermogen kan duiden (BONISCH 1994). Er zijn echter Japanse meldingen van invasies vanuit Oost-Siberië. Alle Nederlandse waarnemingen, uitgezonderd enkele waarnemingen in westelijk Noord-Brabant en Reuver, zijn gedaan binnen een straal van twintig kilometer van de zeer grote Belgische populatie bij Lommel. Door de zeldzaamheid en de onbekendheid van veel waarnemers met deze soort zijn zwervers echter snel te missen.

Areaal

De kempense heidelibel heeft hoofdzakelijk een Aziatische verspreiding – in gematigd Azië bereikt hij de oostkust van Siberië en Japan. Het areaal heeft uitlopers naar Oost-, Zuid- en Midden-Europa. In Noordwest-Europa bereikt de soort de uiterste westgrens. Uit Noord-Afrika zijn slechts enkele vondsten uit het begin van de 20^e eeuw bekend. In Europa ligt het verspreidingsgebied vooral in Centraal-Europa: van Oost-Frankrijk via de Alpen tot de Balkan – daarbuiten komt hij slechts lokaal voor. In Europa is hij overal schaars tot zeldzaam. In Scandinavië, Groot-Brittannië en het Iberisch Schiereiland is hij onbekend. In Frankrijk is slechts een twintigtal populaties bekend, voornamelijk in het zuidoosten; alleen in de Camargue is hij algemeen. In Duitsland ligt het zwaartepunt van de verspreiding in het zuiden. In Noordwest-Duitsland zijn slecht drie populaties bekend en komen de noordelijkste meldingen uit de omgeving van Hamburg (ALTMÜLLER 1980). De Belgische verspreiding is beperkt tot het oosten van de provincie Antwerpen en het noorden van Limburg. Dit is het bron gebied van de Nederlandse waarnemingen. In Wallonië en Luxemburg is hij verdwenen.

Verspreiding in Nederland

Alle Nederlandse waarnemingen komen uit Noord-Brabant en Limburg, verreweg de meeste uit de omgeving van Valkenswaard en Eindhoven. Waarschijnlijk betreft dit voor een groot deel zwervers, afkomstig uit de grote populatie bij Lommel (België). Het voortplantingswater daar maakt

deel uit van het grensoverschrijdend natuurgebied De Plateaux. De individuen die in 1928 in Reuver werden gevangen, kwamen mogelijk van toenmalige Duitse populaties. Bij het Grootmeer (Vessem) en in het Greveschutven (Valkenswaard) kwamen vroeger vermoedelijk populaties voor. In 1998 werd bij het Biesven (Leenderbos) voor het eerst voortplanting aangetoond, maar de biotoop maakt het onwaarschijnlijk dat het hier een vaste populatie betreft (RUTTEN & KALKMAN 1999).

De kempense heidelibel is tamelijk lastig te herkennen, waardoor hij vaak over het hoofd zal worden gezien. Door een hogere waarnemersintensiteit, een betere bekendheid met de soort is het aantal waarnemingen in de 20^e eeuw langzaam toegenomen. Of dit op een daadwerkelijke toename van de soort wijst, valt te betwijfelen. De specifieke biotoopeisen maken dat hij in dit deel van het verspreidingsgebied zeldzaam is. De kweek van visbroed, waarbij men de vijvers 's winters laat droogvallen en in het vroege voorjaar langzaam laat vollopen, is in Duitsland in de afgelopen tientallen jaren sterk verminderd. Dit is een belangrijke oorzaak van de achteruitgang in Duitsland en ook het verdwijnen van de populatie bij Vessem is hiervan mogelijk een gevolg (BONISCH 1994, EWERS 1996, SCHMIDT B. 1993, SCHMIDT E. 1993, VERBEEK 1999).

Toekomst en bescherming

De specifieke eisen aan het watermilieu, het beperkte verbreidingsvermogen en de zeldzaamheid en achteruitgang in de ons omringende landen maken de kans op vestiging van populaties klein. Voor de Nederlandse situatie is het voortbestaan van de Belgische populatie bij Lommel van groot belang. Deze populatie wordt bedreigd door toenemende voedselrijkdom van het water. Dit is bijvoorbeeld te verhelpen door het water gefaseerd en weloverwogen uit te baggeren. Soortgericht beheer zou mogelijkheden voor nieuwe populaties kunnen scheppen, bijvoorbeeld bij het Greveschutven in Noord-Brabant. Vestiging van een goede populatie hier vergroot de kans op vestiging op andere locaties (bijvoorbeeld Budel-Dorplein).

SUMMARY

Sympetrum depressiusculum is very rare in The Netherlands and restricted to a small area in the south-east. Although reproduction was proven here in 1998, most individuals seen are thought to originate from some large populations in the adjacent part of Belgium. The species is restricted to standing waters with a marshy periphery in which the water table is artificially lowered (or kept stable) in winter (e.g. fishponds and cooling water basins). Under these circumstances the larval habitat warms quickly in spring. In comparison to other *Sympetrum* species, *S. depressiusculum* is a poor disperser. Individuals are rarely found more than 20 km from populations. The species is Red-listed as susceptible.

Vliegtijd**Nazomersoort**

Hoofdvliegtijd: eind augustus

t/m begin september

Vroegste datum: 9 augustus

Laatste datum: 6 oktober

